

TOMÀS CARRERAS I ARTAU: RENOVACIÓ DE LA FILOSOFIA A CATALUNYA

MANUEL SATUÉ I SILLUÉ

Tan bon punt iniciat l'estudi de la figura del nostre pensador, totem amb dos esculls, que poden explicar l'injust oblit en què se l'ha mantingut. Un és el considerar-lo només com un mer folklorista; el segon, pitjor encara, com a col·laboracionista del franquisme en la etapa més negra: la repressiva postguerra.

Quant al primer, cal jutjar la totalitat de l'obra, i no només la part que comprèn «L'Arxiu d'Etnografia i Folklore» (1915), del qual parlarem més endavant. A més, no fou un simple folklorista com Valeri Serra i Boldú (1875-1938), autor de «L'Arxiu de tradicions populars» (1928), o Joan Amades (1890-1959) o com en Rosend Serra i Pagés (1863-1929), que fou col·laborador de l'esmentat «Arxiu» fundat per Carreras. Aquest arxiu no fou únicament obra d'etnografia, sinó d'etnologia. Tomàs volia aprofundir en el coneixement de l'home a través dels productes de cultura.

El segon escull: la seva permanència durant deu anys en el càrrec de regidor i tinent d'alcalde de la Ciutat Comtal, durant els anys més foscos de la dictadura, amb els alcaldes Miquel Mateu i Josep Albert Despujol, baró de Terrades. Com a descàrrec, cal valorar-ne positivament l'obra duta a terme. Consultades les actes de l'Ajuntament barceloní, el primer que sorprèn és el fet de ser gairebé l'únic regidor que no ostenta cap títol nobiliari, i els principals assumptes tractats en les sessions. Els primers anys, aquests es refereixen a la depuració dels antics funcionaris municipals. S'ha de tenir en compte la vocació pública de Carreras: va ésser diputat a les Corts Catalanes del 1932 per Girona, a instàncies del seu amic Francesc Cambó (1876-1947). També s'ha de considerar la professió d'un catolicisme de soca-rel, causa de l'exili en esclatar la guerra dels 3 anys. Si avaluem tot el que va aconseguir des de la Regidoria de Cultura, el segon escull pot ser superat.

Vull parlar, primer, sobre la renovació filosòfica a Catalunya, duta a terme per Ramon Martí d'Eixalà (1809-1857) i Xavier Llorens i Barba (1820-1872). Seguiré amb una breu semblança de Tomàs, per

a passar a examinar-lo com a estudiós del dret. Revisaré els arxius de «Psicologia i Ètica Hispànica» i els de «Etnografia i Folklore de Catalunya», junt amb els seus treballs d'ètica i sociologia. Revisaré, després, la seva obra com a historiador de la filosofia, sobretot catalana i medieval, en col·laboració amb el seu germà Joaquim. Finalitzaré revisant el pensament filosòfic propi.

1. Inicis de la renovació filosòfica a Catalunya

La renovació filosòfica a Catalunya tingué lloc durant el segon terç del segle XIX. Ramon Martí d'Eixalà encetà les lliçons de filosofia a l'Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona, el 1835, sota el nom d'«Ideologia»; més tard ocuparà la càtedra de Dret Civil de la restaurada Universitat barcelonina, de la qual fou també secretari (1837). El mestre de Cardona deixà de banda la tronada escolàstica de Cervera i s'inspirà en l'eclecticisme francès de Victor Cousin i en l'empirisme psicològic de Condillac. El seu curs comprenia: Teoria de les idees, Gramàtica General i Lògica. Propugnava l'observació com a mètode, junt amb la introspecció. Introduí a Catalunya la doctrina escocesa del sentit comú. L'escola escocesa està representada per Thomas Reid (1710-1796) i Dugald Stewart (1753-1828). Ve a ser una reacció contra l'escepticisme radical de Hume. L'escola proposava el mètode positiu amb la doble vessant de l'observació atenta dels fets i la pràctica de la introspecció, per establir, a través dels fenòmens de consciència, una via d'accés a la filosofia. Tot coneixement ha de basar-se sobre principis evidents i d'aquests tot home que tingui sentit comú n'és jutge competent. Va traduir, a més, el manual de «Història de la Filosofia» del francès d'Amice i hi va incloure, en apèndix, una primera història de la filosofia espanyola. El seu biògraf J. Roure el qualificà de liberal il·lustrat.

Xavier Llorens i Barba (1820-1872) fou deixeble de l'anterior i en continuà la tasca renovadora. El 1847 guanyà la càtedra de Filosofia de la restaurada Universitat de la ciutat comtal i l'ocupà fins a la seva jubilació. Segueix i reformula la doctrina escocesa del sentit comú. El considera com una facultat noètica que percep per un judici íntim les veritats primeres i, per tant, indemostrables. El jo (*cogito ergo sum*) i el no jo (*cogito ergo es*) són captats per una intuïció immediata. «L'esperit humà [...] aspira al coneixement complet de tot el que existeix [...]. Donem el nom de filosofia a tots els treballs que ha fet la raó humana per a realitzar en tot o en part l'ideal de la ciència [...]. El «nosce te ipsum» és el precepte fonamental de tota filosofia, així com els fets de l'esperit humà són el punt de partida i l'objecte de tota especulació filosòfica.»¹

1. X. LLORENS I BARBA, *Iniciació a la filosofia*. Barcelona: Editorial Barcino, 1933, p. 1.

Llegí en la seva pròpia llengua els representants de l'esmentada escola, en especial W. Hamilton (1788-1856). Llorens pot ser considerat com el filòsof de la Renaixença per la doctrina exposada en el discurs inaugural del curs 1854-55 titulat: «Del desenvolupament del pensament filosòfic». En aquest defensa l'existència d'un esperit nacional que es manifesta en el pensament filosòfic propi de cada poble i mostra l'energia intel·lectual de cada país. La seva obra està recollida en «Lecciones de Filosofia», publicades, després de diverses vicissituds, l'any 1920 per intervenció de Carreras, i també en uns apunts (1867), prologats per aquest mateix, sota el nom de «Iniciació a la Filosofia» (1933).

El Dr. Josep Torras i Bages, que en fou alumne, li dedicà *La Tradició catalana* amb aquestes paraules: «A la memòria d'en Xavier Llorens i Barba dedica aquesta obra, en ses doctes lliçons inspirada son deixeble i conterrani» (1892). El gran poeta català Joan Maragall fa l'elogi d'ambdós pensadors: «En Martí d'Eixalà és el pontífex d'aquella joventut de mitjans del dinou, d'ell arranca la doble brama del saber que en filosofia assimila catalanament l'escola escocesa, fent-ne una mena de positivisme espiritualista, desplegat amb les dues figures d'en Xavier Llorens i Barba i en J. Balmes, i en dret i en ciències socials amb l'assimilació de l'escola històrica de Savigny»².

2. Semblança biogràfica

Carreras, en la *Història del pensament filosòfic a Catalunya* (1931), es lamenta que l'historiador moltes vegades prescindeix de la relació entre autor i obra, entre home i doctrina. Pensa que no s'ha de menysprear l'autor si se'n vol copsar a bastament el sistema: «L'obra és el capital intel·lectual visible, l'actitud n'és el capital invisible».

La infància i la primera joventut ens és coneguda a través de «La meva Girona. Memòries de Tomàs Carreras i Artau» (2001), escrites durant el seu exili. Se n'han conservat dues parts: «La meva Girona» (infància) i «L'estudiant universitari» (joventut). La resta, si la va compondre, s'ha perdut.

Va néixer a Girona el 3 d'abril de 1879, tres anys més tard que el seu amic Francesc Cambó. Era el primer fill, dels nou, del matrimoni Tomàs i Concepció. No tots arribaren a la majoria d'edat: Lluís morí als 14 anys essent seminarista; en l'esquela mortuòria de Tomàs només figuraran tres germans, entre ells Joaquim, deixeble i col·laborador seu.

La família era molt religiosa; el pare era propietari de la «Tipografia Carreras i Mas», on s'imprimien tots els treballs del bisbat. Carre-

2. J. MARAGALL, OC, vol. 2. Barcelona: Editorial Selecta, 1960, p. 886.

ras, acabat el Batxillerat a Girona, es traslladarà primer a Barcelona, on cursarà amb gran èxit dret i filosofia (1894-1900) i, més tard, a Madrid, on en farà els dos doctorats.

A la Ciutat Comtal cursà Filosofia amb el Dr. Josep Daurella i Rull (1864-1927), que havia retornat a l'escolàstica. Contragué matrimoni amb Montserrat Bonmatí, filla d'un excap carlista; li donà tres fills: Tomàs, Manuel i Concepció. Després de fer oposicions, sense èxit, a la càtedra de dret d'Oviedo, vacant per la mort de Leopoldo Alas, l'any 1912 guanyà la càtedra d'«Ètica General i Especial» de l'Alma Mater barcelonina. Posteriorment li serà agregada la Sociologia i els últims anys la Història de la Filosofia Espanyola. Annexes a la càtedra, fundà els «Arxius de Psicologia i Ètica hispana» i de «Etnografia i Folklore de Catalunya». Membre de l'Ateneu Barcelonès, numerari de la Reial Acadèmia de Bones Lletres (1918) i vocal de la junta de la recent fundada Societat Catalana de Filosofia de l'IEC (1923). Tant a l'Ateneu com a l'Acadèmia pronuncià nombroses conferències. Recuperades les Corts Catalanes, fou elegit diputat per Girona, dins de la Lliga Catalana (1932). Les seves intervencions més sonades foren contra la Llei del laïcisme i l'enfocament de l'autonomia universitària.

La primera suprimia l'ensenyament de la religió a les escoles. Carreras raona: «L'escola ha de respectar la consciència del noi [...]. El laïcisme és una condició de la ideologia del segle XIX, arraconada per la del XX». De la segona, critica la manera com es va dur a terme l'autonomia universitària (1932). Carreras volia reformar la universitat. En les memòries, ja esmentades, fa un crítica subtil de la vida universitària del seu temps. Aquells professors que acudien a donar la classes amb barret de copa i levita, quasi sempre en berlina i explicaven la lliçó magistral. La majoria dels alumnes venia de fora i estaven poc avesats a la ciutat; provocaven aldarulls a la primera ocasió, tant dins com fora de l'aula. En fi, la càtedra era més un lloc de lluïment que d'ensenyament, i menys encara d'investigació. Ell s'implicà en la reforma universitària; va fundar, com ja hem dit, els «arxius», dels quals parlarem més endavant i que promovien la investigació entre l'alumnat. El 1918 es celebrà el II Congrés Universitari Català, on la participació de Carreras fou molt activa. Fruit d'aquest, com diu textualment, foren: «Els cursos universitaris donats pels mateixos professors com ampliació de les seves càtedres, la intensificació de la tasca universitària i la fundació dels primers seminaris»³. L'any 1930, junt amb 13 professors més, redactà un manifest demanant la catalanització i l'autonomia universitàries. Finalment, el Decret que ator-

3. T. CARRERAS I ARTAU, *La Universitat Autònoma de Barcelona i el Patronat Universitari*. Estudi crític, seguits de textos legals i de l'Estatut de la Universitat Autònoma de Barcelona. Barcelona: Llibreria Bosch, 1933.

gava l'esperada autonomia a la universitat de Barcelona es publicà el 2 de juny de 1933 amb la firma d'Alcalà Zamora i el ministre d'instrucció pública Fernando de los Ríos. Carreras en criticà, en una intervenció parlamentària, la creació del Patronat que havia de regir la vida universitària. Aquest es composava de deu membres escollits, a parts iguals pel govern de la República i de la Generalitat. El rector no n'era més que un simple vocal. Les seves atribucions arribaven fins a la contractació de professors. Tomàs n'ataca les excessives atribucions i la manca de representativitat, i argüeix: «Senyors, no tenim una Universitat Autònoma, sinó patronejada». El Patronat, suspès del 1934 al 1936, desaparegué, junt amb l'autonomia universitària, en vèncer les tropes franquistes el 1939.

Durant la guerra civil s'expatrià i sojornà a Valladolid amb la família. En retornar a la Ciutat Comtal i fer-se càrrec de la càtedra, li fou proposada una regidoria a l'Ajuntament. Amb certs escrúpols acceptà, simultaniejant càtedra i regidoria. El 1940 fou nomenat regidor de cultura. Com a tal, efectuà una gran tasca: creació del *Museo de Industrias y Artes Populares* (1942), reorganització del Conservatori Municipal de Música, transformació de la Banda Municipal en Orquestra Municipal, adquisició del Palau de la Virreina com a espai ciutadà, fundació del Museu d'Història de la ciutat (1943), del Museu de Música (1946) i del Museu d'Art Modern de Catalunya (1949). Lluís Calvo el valora així: «Aquest període al capdavant de la cultura barcelonina fou profitós per la ciutat gràcies a la seva generosa dedicació»⁴.

Una vegada jubilat, continuarà treballant en el «Consejo Superior de Investigaciones Científicas» fins a la mort esdevinguda el 23 d'octubre de 1954. L'Escola Lul·liana de Mallorca li concedí, a títol pòstum, la medalla d'or de l'entitat.

3. L'estudiós del Dret

Revisarem tres mostres recollides de l'extensa obra carreriana: *Concepto del Espíritu colectivo del Derecho* (1904), *La filosofía del Derecho en el Quijote. Ensayo de psicología colectiva. Contribución al estudio de las ideas jurídicas, reflexivas y populares en la España del siglo XVI* (1903) i *Joaquim Costa i els estudis consuetudinaris a Espanya*, discurs de recepció a l'Acadèmia de les Bones Lletres de Barcelona (1918).

(1) L'esperit social ve determinat pels seus efectes: els individus mostren l'empremta de l'època, raça i grup de pertinença. Se l'anomena 'esperit col·lectiu' o simplement 'opinió pública' i pel

4. L. CALVO, *Tomàs Carreras i Artau i el temps de l'etnografia catalana*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994, p.146.

que fa referència al dret: 'esperit col·lectiu del dret'. Pot estudiar-se quan ja ha esdevingut història i pot rastrejar-se a través de la poesia èpica, l'epopeia.

(2) Carreras pensa que el *Quijote* conté més de l'esperit de l'època que del seu autor, Cervantes. A través de l'obra, estudia l'esperit del dret sota el punt de vista de la psicologia col·lectiva. Investiga, així, idees i maneres de pensar de la societat castellana del segle XVI. Hi ha passatges en què es parla de la justícia en la doble vessant: commutativa (igualtat) i distributiva (proporcionalitat). El dret internacional es trobava encara a les beceroles, tanmateix s'hi defensa la guerra justa com a mitjà per assolir la pau. Amb tot, deixa entreveure els principis humanitaris que cal observar àdhuc en l'aplicació del dret de guerra. Quant al dret politicoadministratiu, s'enalteix el caràcter paternal del monarca, més propi de l'Estat providència que del corrent absolutista sostingut per cortesans i aduldors reials. Es reconeix el caràcter públic i social del dret penal; té com a objectiu la defensa de l'estat de dret, però es converteix en subjectiu en considerar el concepte de venjança que pot arribar, per a la correcció del culpable, fins a la llei del talió. La massa no contempla el dret processal previ, com es demostra també en el cas de l'alcalde de Zalamea. La saviesa popular s'oposa a l'arbitri judicial i al predomini del sistema inquisitiu. El poble no admet el duel defensat per l'aristocràcia. Referent al dret privat, es fan notar les concepcions autàrquiques de l'època: concepte de dignitat personal, el dret a la vida i l'exercici de la força individual. Destaca, sobretot, la defensa de la igualtat enfront de les desigualtats de sang i rang. El poble les contemplava com un excés d'egoisme utilitarista; defensava, en canvi, la que provenia de la virtut adquirida, i no pas de privilegis hereditaris. El dret de família proclama la indissolubilitat del matrimoni, la guarda de l'espòs sobre l'esposa i un antifeminisme extrem. De la propietat, se'n defensa el dret, sempre i que sigui administrada segons l'ètica cristiana («uti», però no «abuti»). Aquell esperit col·lectiu de l'Espanya del segle XVI és altament eticista i contempla la lleialtat al monarca legítim, dret amarat pel principi teològic cristià que considera el governant faedor de la política de Déu. El dret positiu obliga a obrar el bé. Amb tot, no exclou la força, com ho demostra el cavaller de la trista figura en exercir-lo, quan és necessari, en reparació de la injustícia.

L'espanyol del segle XVI remarca, sobretot, l'aspecte individual de la norma de la llei, és a dir, com a facultat o poder. D'aquí la seva propensió a la indisciplina. L'ànima d'aquest poble era religiosa, però amb una mescla de superstició i fatalisme. L'espanyol de l'època és un gran somiador donat a l'aventura, com ho demostra la gesta americana. La conclusió és del mateix Carreras: «Cervantes no fou un

revolucionari o un vident [...], com a pensador no va més enllà de la seva època, d'ella en viu i es limita a reflexionar-la»⁵.

(3) En el segle XIX es donà una polèmica a l'Estat espanyol que, a través de la constitució de 1812 i la de 1837, pretenia establir la unificació legislativa a Espanya, prenent com a model el codi centralista napoleònic. Algunes veus, entre elles la de l'aragonès Joaquim Costa (1846-1911), s'aixecaren en defensa dels drets forals i civils, en la línia propugnada per Friedrich von Savigni (1779-1862), professor de dret romà a diverses universitats alemanyes. Costa defensà amb força el dret aragonès, fet que li valgué el sobrenom del "Lleó de Graus". Formà l'escola de dret anomenada «consuetudinària», que, a més de proclamar les grans tradicions del dret de les regions, n'esperonà la seva investigació. Així, l'obra de J. Costa «aplana el camí per una solució natural del problema de la codificació civil a Espanya, inspirada en les lliçons de la realitat jurídica, no imposada per la voluntat arbitrària i apriorística del legislador»⁶. Aquesta citació palesa la postura de Carreras referent al dret consuetudinari.

4. Els arxius de la càtedra d'Ètica General i Especial

L'any 1912, i després de l'intent fallit d'ocupar la vacant de la càtedra de dret d'Oviedo, obtingué, con resta dit, la de «Ètica General i Especial» de Barcelona. A la Facultat de Filosofia, de creació recent, junt amb ell ocuparen la de Psicologia Cosme Parpal, substituït a la seva mort per Pere Font i Puig, i la d'Història de la Filosofia, Jaume Serra Hunter. La vocació universitària del nostre pensador fou molt profunda i quedà ben palesa amb la seva actuació reformadora i en el llibret «La Universitat Autònoma i el Patronat», que edità l'any 1933; també es manifesta a bastament en la crítica realitzada en el capítol «La meua universitat de Barcelona» (1894-1900), de les memòries esmentades, així com en la promoció de la política de beques propulsada per ell.

La docència no es limità a les classes magistrals, com era de costum, sinó que hi afegí la tasca investigadora a través de la creació, en el seu seminari, de dos arxius, ja esmentats: l'Arxiu de Psicologia i Ètica Hispana (1912) i l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya (1915).

(1) L'arxiu de 1912 reunia documents, notes i informacions sobre els pobles peninsulars, i constava de diferents registres: sindicalisme,

5. T. CARRERAS ARTAU, *La filosofía del derecho en El Quijote*, Ensayos de Psicología Colectiva, 1904, p. 374.

6. T. CARRERAS ARTAU, *Estudios Filosóficos*, vol. 1, Barcelona: CSIC, p. 176.

classes professionals, supersticions, taurofilia i d'altres. Se'n trobava també un de psicologia infantil, on s'estudiava la mentalitat dels infants de les diverses regions. Creà també una biblioteca especialitzada. El propòsit, l'explica ell mateix en l'obra *Concepció d'una ètica hispànica* (1912): «El coneixement de nosaltres mateixos com a poble, com a part integrant de la comunitat hispana; la història dels nostres estats de consciència col·lectiva, idees, sentiments i pràctiques morals, de les nostres virtuts i defectes; la determinació de la llei viva, natural i pròpia de la col·lectivitat dels pobles hispanics [...], tal és a grans línies l'assumpte de l'Ètica hispana»⁷. Potser el projecte li fou inspirat pel record del sotrac del 98, per influència noucentista i per l'afany regeneracionista.

(2) El segon arxiu es diferencia de l'anterior pels materials i la finalitat. Recull les produccions culturals del poble. Aquí tingueren cabuda: adagis, llegendes, contes, usos i costums, i cançons populars. L'àrea d'extensió era pràcticament la dels Països Catalans, inclosos la Catalunya Nord, Sardenya i el mateix Alger. S'ocupa d'una manera especial de la psicologia ètnica, promou un estudi seriós de la mentalitat primitiva. En l'article publicat en l'*Anuari de la Societat Catalana de Filosofia* l'any 1923, distingeix 4 tipus integrants de tal mentalitat: la de l'home primitiu, del salvatge, del nen i del folklòric. L'arxiu rebia, de col·laboradors externs escampats per tot el territori, nombroses informacions. En ell també es col·leccionaven diverses fotografies, recollides durant excursions. Hi havia una biblioteca escaient, i seminaris i conferències arrodonien la tasca. Carreras n'exposa el propòsit: «Construir sobre la base de materials [...] una teoria ensems psicològica i ètica sobre la constitució del poble català i les seves relacions amb els altres pobles»⁸. Foren publicats dos volums d'estudis i materials i contribuï a posar els fonaments de l'etnologia a casa nostra. En tornar de l'exili, es va procurar refer el que quedava d'ambdós arxius dipositats posteriorment a l'institut Milà i Fontanals del Consell Superior d'Investigacions Científiques de Barcelona.

Bosch Gimpera en fa la valoració següent: «El Folklore, sempre molt estudiat a Catalunya, avui ha entrat en vies d'ésser reduït a un sistema científic, mercè als nombrosos treballs recollits als arxius dirigits pel professor Carreras a la Universitat, dels quals s'anuncien alguns treballs de sistematització»⁹.

7. T. CARRERAS ARTAU, *op. cit.*, p. 204.

8. T. CARRERAS ARTAU, *op. cit.*, p. 311.

9. P. BOSCH GIMPERA, *Assaig de reconstrucció de l'etnologia a Catalunya*, Barcelona: Acadèmia de les Bones Lletres, 1922, p. 64.

5. Ètica i Sociologia

L'ètica del mestre podria deduir-se en part del tarannà exposat. S'oposa a la moral kantiana: només una persona madura i d'un tremp gairebé heroic podria seguir els seus imperatius. S'adscriu a una ètica socràtica basada en la introspecció, o sigui, en la interiorització en la pròpia consciència, per bé que influenciada per l'esperit col·lectiu o entorn social on es desenvolupa la persona. Les classificacions de la consciència es fonamenten en la psicologia; una d'elles pot anar des de la dubtosa a la certa, tot passant per la probable. La teologia moral ha presentat una nodrida casuística; en els codis penitencials de l'edat mitjana s'inscrivien les normes de conducta segons els estaments: clergues, jutges, cavallers, plebeus, etc. En canvi, els místics, seguint Sòcrates, basaven la moral en el coneixement aprofundit d'un mateix. Lull, com veurem més endavant, figura estudiada per ell, afirma: «Consciència (moral) és seny qui s'ordena e s'adresa ab ordenat remenbrament, enteniment i voler». Introspecció que no ha de menys-tenir l'observació del capteniment dels qui l'envolten. En definitiva, la moralitat rau en seguir els dictats de la pròpia consciència. «L'exercici continuat, la rectitut habitual [...], la sinceritat en tot moment [...], el ferm i cordial desig d'encertar constitueixen la millor garantia.»¹⁰

Rebutja la moderna filosofia dels valors com un retorn a l'objectivitat de l'ètica. No en veu clara la fonamentació, ni quina ha de ser la gradació en les seves taules. La intuïció subjectiva no pot reeixir en la lluita moral que implica la persona; a més, no tothom és capaç d'intuir quins són els valors, ni quina ha de ser la seva gradació per a una situació determinada. El mestre sempre atent, com s'ha vist, a l'esperit col·lectiu i al saber popular expressat per adagis i romanços, troba en ell la vertadera intuïció axiològica. L'expert, suara esmentat, es manifesta també en el sentit moral, ve a ser una aplicació d'aquell sentit comú de l'escola escocesa apresada de Llorens i Barba i seguida per Carreras. Defuig tant el formalisme com el materialisme moral, pensa que la prudència, el saber fer i l'experiència són suficients per a menar una vida bona, finalitat de tota ètica.

A la càtedra, li fou assignada, últimament, la sociologia. Es pot copsar a través d'alguns escrits quin era el seu pensament pel que fa a aquest tema. No veu cesura entre filosofia i sociologia. No la considera com una enciclopèdia de les ciències socials, sinó, més aviat, com la seva introducció. El seu objecte: les formes, funcions i processos de la consciència humana, no com la d'un ésser solitari, sinó immers en una col·lectivitat. Teoria dels fets socials i dels seus fonaments. No pot desentendre's de la filosofia ni de la psicologia, la seva

10. T. CARRERAS ARTAU, *op. cit.*, p. 108.

part més important. També ha de tenir en compte tant la història com la filosofia de la cultura.

Gràcies a la sociologia, la filosofia ha après la insuficiència de la posició solipsista. A. Comte (1798-1857) concebia la societat com un organisme, i la sociologia com un compendi de les ciències. Carreras en rebutja la concepció, i també la de G. Tarde (1843-1904). El darrer era també criminalista, reivindicava la importància decisiva del factor psicològic individual en tal ciència, tot defensant el psicologisme. Després, E. Durkheim (1858-1918) passa a considerar el fet social com un fet col·lectiu que sobrepassa l'àmbit individual, corrent anomenat sociologista.

Carreras no segueix cap dels corrents esmentats, sinó l'institucionalista, presentat per M. Hauriou (1856-1929): «La institució és un hàbit col·lectiu que en arrelar socialment pren forma constant d'expressió», «un fet social estable i definit». «En tota institució es donen els tres elements considerats com objecte de la sociologia: forma, funció i procés». [...] «La institució com a fet social és estable, no immòbil, al cap i a la fi tota societat és un sistema d'hàbits col·lectius.» «La sociologia institucionalista explica satisfactòriament la vida normal dels pobles [...] però també els moviments anormals de reacció i revolució, per l'estat d'afluixament o caducitat de les institucions no renovades a temps.»¹¹ No cal dir que aquest corrent és el que més s'escau al tarannà del nostre pensador.

6. Historiador del pensament filosòfic

Els darrers anys, a prop de la jubilació, a la seva càtedra fou agregada la *Història de la Filosofia Espanyola*. El títol d'historiador del pensament filosòfic li escau amb propietat. Dels 2 volums de «Estudios filosóficos» publicats pel seu germà Joaquim, recopilació dels escrits del mestre, el segon (*Escritos histórico-filosóficos*) quasi duplica, en pàgines, el primer (*Escritos doctrinales*). L'obra que consagrà com a historiadors ambdós germans fou la monumental *Historia de la filosofía española. Filosofía Cristiana de los siglos XIII al XV*, guanyadora del premi Moret (1935). No fou editada fins l'any 1939 el volum primer i el 1947 el segon, per l'«Asociación Española para el Progreso de las ciencias», reeditada en facsímil recentment.

L'obra és la continuació de la *Historia de la filosofía española* iniciada per Adolfo Bonilla Sanmartín, interrompuda a la seva mort (1911). Tomàs en va redactar el capítol sobre Ramon Llull, que ocupa la meitat del primer volum, i els capítols corresponents a Ramon Sibiuda i el del lul·lisme contemporani; la resta és del seu germà Joaquim. Podem

11. T. CARRERAS ARTAU, *op. cit.*, p. 109.

assegurar que amb aquesta obra, excloent alguns intents com el del bisbe Torras i Bages en la segona part de *La tradició catalana*, s'inaugura la història del pensament filosòfic a Catalunya.

Tomàs se n'ocupa en una conferència pronunciada a l'Ateneu Barcelonès en plena dictadura de Primo de Rivera (1929) amb el mateix nom, publicada junt amb altres per Pere Coromines (1870-1939), president de l'entitat, amb el nom de «Conferències filosòfiques». Posteriorment, l'any 1931, junt amb els cinc assaigs sobre l'actitud filosòfica, fou publicada per la Llibreria Catalònia.

Carreras hi defensa l'existència de la filosofia catalana. Escriu que el pensament d'un poble passa per diverses etapes: la sentimental i consuetudinària, la de reflexió i crítica, la d'exploració del món de la consciència, per descobrir-hi les lleis de la naturalesa humana, i, per últim, l'etapa en què es defineix la ubicació d'un poble en el món, ateses les característiques pròpies. S'ha confós, de vegades, el pensament filosòfic amb les ciències: n'és el principi de la unitat i el coronament de tot l'humà saber.

Ressenya, en l'obra esmentada, Ramon de Penyafort (1185-1275), Ramon Martí (1230-1284), Ramon Llull, (1232-1316) Ramon Sibinda (1436), Lluís Vives (1492-1540) i, tot constatant que hi manquen figures intermèdies, acaba amb les de J. Balmes (1818-1848), R. Martí d'Eixalà, Llorens i Barba, dels quals ja he parlat, i de J. Letamendi, que fou un metge amb inquietuds filosòfiques. Conclou: «La història és el veritable procés que segueixen els pobles per arribar al coneixement de si mateixos».

Una conferència original que presenta com a capítol important de la història de la filosofia espanyola és la titulada «Médicos-Filósofos españoles del XIX» (1950), pronunciada al paranimf de la universitat per Sant Isidor. El metge s'encara amb la vida i la mort, té en compte el compost humà de cos i ànima; per tant, es dona un lligam entre medicina i filosofia.

Cal recordar que, en escollir carrera, s'havia plantejat estudiar medicina; potser això explica la gràcia amb què descriu tant la vella Facultat de la Santa Creu, en les dites memòries, com el contingut de l'esmentada dissertació.

En els seus escrits fa referència també a altres pensadors de dintre i fora de Catalunya, com J. Balmes, de qui, sent encara estudiant, havia llegit tota l'obra, i Xavier Llorens i Barba, del qual va prologar la publicació d'uns apunts presos a classe pel seu deixeble Isidre Sales.

Un estudi curós i continuat fou el de Ramon Llull. A més del capítol dedicat a la història mencionada, publicà una dotzena de treballs sobre el pensador mallorquí. L'anomena «Almogàver del pensament», «Procurador dels infidels», «Filòsof combatiu,

Místic i Artista de la consciència», «Mestre d'introspecció», «Quixot català».

Adhuc en la darrera lliçó, donada en llengua castellana en la clausura del curs 1926-27, li dedica una part sota el nom de «Racionalisme i Lul·lisme». El seu darrer escrit publicat, a títol pòstum, es titula: «L'obra i el pensament de Llull» (1954). Del Doctor Il·luminat, lloa el racionalisme com a filosofia de combat, que el porta a la croada espiritual contra els infidels, la campanya antiaverroista i el misticisme actiu.

Considera aquest pensament adés una filosofia fronterera, adés una escolàstica a l'abast del poble. Filosofia de conversió pel seu doble objectiu: conversió dels infidels i reintegració de la cristiandat a la primitiva puresa evangèlica. En fi, filosofia de xoc. Estudia l'Art amb el seu artifici lògic, instrument del recte pensar, i comenta sobretot «L'Art abreujada de trovar la veritat» (1274) i «L'Art general última» (1307), on Llull creu aportar una convicció, això és, una demostració basada en raons «veres, necessàries o logicals» per mitjà d'un nou artifici lògic.

Reconeix en el pensament del Joglar de Déu l'estil franciscà, que li era molt estimat. Afirmar: «Llull és un dels més autèntics deixebles de Sant Francesc». En un curs dedicat al corrent franciscà, manifesta: «La filosofia franciscana forma un gran capítol original, indispensable per a explicar el procés de la filosofia medieval [...]. Després d'haver operat aquella filosofia com a dissolvent de l'Escolàstica, de fet, l'ajuda esbataran les portes de la Filosofia moderna»¹².

La doctrina lul·liana fa esment del sentit comú, com una nota essencial defensada per altres pensadors catalans anteriors i posteriors. Ja hem explicat com es considerava deixeble de Llorens i Barba, representant de la doctrina escocesa del sentit comú. «El seny és una forma medieval i autòctona de la *sagesse* o *sapientia*, entesa com a capacitat de l'home mesurat i de bon consell, que rebutja tot allò desorbitat [...] podria seguir-se des del Llibre de la Saviesa del rei en Jaume [...] fins a la bondat de Serra Hunter, passant pel llibre de Blanquerna de Ramon Llull i les poesies d'Ausiàs March.»¹³

Malgrat tot, està lluny de la consideració de Salvador Bové (1869-1915), que en el I Congrés Universitari Català (1903) defensava ser el lul·lisme la filosofia més nostrada i que, com a tal, la volia restaurar a Catalunya, junt amb els noucentistes.

12. T. CARRERAS ARTAU, *op. cit.*, p. 20.

13. T. Y J. CARRERAS ARTAU, *Historia de la filosofía española: filosofía cristiana de los siglos XIII al XV*, vol. 1, Asociación española para el progreso de las ciencias, 1939.

7. El pensament filosòfic

Finalment, faré una breu referència al seu pensament filosòfic, per més que ja es pot extreure de tot l'antecedent.

Carreras, a la Universitat de Barcelona, no trobà res dels ensenyaments renovadors d'Eixalà i Llorens. La filosofia que s'hi impartia era una escolàstica barrejada amb el neotomisme italià. Joaquim Carreras escriu: «La tradició filosòfica inaugurada per Llorens quedà estroncada per la seva mort. Per espai de 40 anys, la filosofia escocesa del sentit comú restà oblidada en la nostra Alma Mater. Cal saltar al segon decenni del present segle perquè [...] apareguí una nova promoció de professors que exhumi el record de Xavier Llorens i restauri, dins d'una gran llibertat de maneres, algunes de les tendències cardinals de la seva filosofia. Són el meu germà Tomàs, el meu mestre Serra Hunter, el meu amic i company Francesc Mirabent»¹⁴.

Carreras critica el corrent que presenta un Sant Tomàs intel·lectualista, enfront del corrent franciscà i agustinianà més afectivista; i la presentació d'un Doctor Angèlic amarat d'aristotelisme, lluny de basar-se en les seves obres, ni d'ubicar-lo en l'adequat marc medieval. En una carta dirigida al malaurat Carles Rahola (1881-1939), expressa les dues direccions del seu pensament. La primera, l'anomena psicologia integral; és la que parteix de la consciència individual fins a elevar-se a la col·lectiva.

La segona, la del sentit comú, va des de Lluís, passant per Lluís Vives, fins a Llorens i Barba, introductor, com he dit, de l'escola escocesa; a més, té en compte els desenvolupaments de les ciències socials i els estudis sobre la mentalitat primitiva¹⁵. Podem arrodonir-ho tot aprofitant els «Assaigs sobre l'actitud filosòfica», publicats dins de la *Introducció a la Història del pensament filosòfic català* (1931). Considera el filòsof com un «vir bonus». La primera virtut ha de ser l'afany de la veritat i la sinceritat, car: «Filosofar és una funció mental, eminentment social i fins a cert punt mundana»¹⁶. El diàleg li és essencial, de manera que si hi hagués un home sol, mai hauria nascut. Diàleg que no ha de fer accepció de persones. El pensament popular és molt valuós per arribar a la vertadera reflexió. L'home vulgar necessita cercar explicacions, i de vegades les expressa a través de mites, mentre que el filòsof necessita concordar les explicacions amb l'experiència. La saviesa del poble manifestada a través d'adagis, llegendes o con-

14. J. CARRERAS I ARTAU, *La filosofia escocesa a Catalunya*, Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1994, p. 28.

15. T. CARRERAS I ARTAU, «Estudis de psicologia ètnica. El concepte de mentalitat primitiva.» *Anuari de la Societat Catalana de Filosofia*, I, 1923, p. 213.

16. T. CARRERAS I ARTAU, *Introducció del pensament filosòfic a Catalunya*, Barcelona: Llibreria Catalònia, 1931, p. 123.

tes, no pot ser menystinguda a l'hora de bastir una doctrina moral. La filosofia és el punt de confluència entre el pensament vulgar i el reflexiu.

«Filosofar seria [...] un exercici eixorc [...] si l'home després de donar-se un explicació de l'univers, i d'haver-se situat, per tal de definir les seves relacions amb l'Ésser Suprem i els altres, no sabés treure d'aquest mateix coneixement, un principi fecund per la conducta i l'acció. [...] La concordança entre l'home i la doctrina [...] constitueix l'exemple vivent del filòsof, amb el qual aquest, tant o millor que amb la doctrina, influeix socialment. Viure i morir com a filòsof és encara la millor filosofia.»¹⁷

Per tot això, vaig titular «Filosofia Pràctica» el treball que sobre Carreras vaig publicar l'any 1995¹⁸. L'historiador del pensament Alain Guy el presenta com un destacat membre de la generació anterior al 1914, participant en la presa de consciència nacional que seguí a la crisi de fi de segle, amb una doctrina inspirada per l'empirisme espiritualista cristià iniciat per Vives i seguit per Balmes, característic de l'esperit català. El seu mètode d'introspecció col·lectiva es troba en la línia de Martí d'Eixalà i Llorens i Barba, el pensament dels quals ens ha servit com a preàmbul de la nostra dissertació.

Bibliografia

Història

- V. CACHO VIU, *El nacionalismo catalán*, Barcelona: Quaderns Crema, 1998.
À. CASTIÑEIRA, *Catalunya com a projecte*, Barcelona: Proa, 2001.
J. GALÍ, *La Renaixença catalana*, Barcelona: Barcelonesa d'edicions, 1997.
J. GIL PECHAROMÁN, *La Segunda República*, Madrid: Historia 16, 1999.
I. MOLAS, *Les arrels teòriques de les esquerres catalanes*, Barcelona: Ed. 62, 2002.
E. PRAT DE LA RIBA, *La nacionalitat catalana*, Barcelona: Columna, 1999.

Filosofia

- J. L. ABELLÁN, *Historia crítica del pensamiento español*, Madrid: Espasa Calpé, 1989.
J. BALMES, *El criterio*, Barcelona: E.J., 1965.
J. BALMES, *Filosofía fundamental*, 2 vols. Barcelona: Ib., 1898.
J. BERRIO, *El pensament filosòfic a Catalunya*, Barcelona: Editorial Bruguera, 1966.

17. T. CARRERAS I ARTAU, *op. cit.*, p. 209.

18. M. SATUÉ «Tomàs Carreras i Artau, *La filosofia pràctica*». *Lectura de filòsofs catalana del segle XX*, Barcelona: PPU, 1995, pp. 111-130.

- L. CALVO, *Tomàs Carreras o el tremp de l'etnologia catalana*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994.
- J. M. CAPDEVILA, *Els principis de la civilització*, Barcelona: Barcelonesa d'Edicions, 1992.
- J. CARRERAS ARTAU, *La filosofía en Catalunya durante el segundo tercio del siglo XIX*, Barcelona: CSIC, 1954.
- B. CASTANY, et al., *Lectura dels filòsofs catalans del segle XX*, Barcelona: PPU, 1995.
- P. L. FONT, *Centenari de Joaquim Carreras i Artau*, Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1994.
- J. SOLÉ TURA, *La Catalunya de J. Maragall i la Catalunya d'avui*, Barcelona: Ateneu Barcelonès, 1986.
- R. TORRENTS, *El segle XX en la universitat catalana*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1999.

Obres de l'autor

- La filosofía del derecho en El Quijote*, Girona: Carreras i Mas, 1904.
- Història del pensament filosòfic a Catalunya*, Barcelona: Llibreria Catalònia, 1931.
- La Universitat Autònoma de Barcelona*, Barcelona: Llibreria Bosch, 1933.
- Médicos filósofos españoles del siglo XIX*, Barcelona: CSIC, 1950.
- Estudios filosóficos*, recull dels seus treballs recopilats per Joaquim CARRERAS ARTAU. Barcelona: CSIC. 2 vols. 1966-1968
- La meva Girona*, Girona: Memòries Estudis Gironins, 2001.
- [amb Joaquim CARRERAS ARTAU] *Historia de la filosofía española: filosofía cristiana de los siglos XIII al XV*, Madrid: Asociación Española para el Progreso de las Ciencias, 1939-1943, 2 vols. [Edició facsímil: *Història de la filosofia espanyola: filosofia cristiana del segle XIII al XV*, Barcelona-Girona: Institut d'Estudis Catalans/Diputació de Girona, 2001].